Historische voetpaden op Andros

Walking down memory lanes

Wandelend over de historische voetpaden op het Griekse eiland Andros dwaal je ook door een web van herinnering en pak je, ongemerkt, de draad van je leven weer op.

TEKST **ANNE WESSELING** FOTOGRAFIE **PAUL TOLENAAR**

Dit verhaal begint bij een heldere poel, waar ik me vasthoud aan een uitstekende rotspunt, omdat ik bang ben mijn evenwicht te verliezen. Ik buig voorover, om te kijken of ik mijn eigen gezicht kan zien in het water, maar in plaats daarvan raak ik betoverd door het schitterende patroon van zonlicht op de bodem van de poel, de waterdiertjes, de waterjuffers, de waterplanten.
Als ik weer terug ben bij Olga, die verderop staat te wachten, is het woord 'lyrisch' het enige dat bij me opkomt. "Wat een waanzinnige plek," zeg ik uiteindelijk, "ik geloof niet dat ik ooit ergens ben geweest waar het mooier was."
"Maar je bent hier pas net," zegt ze nuchter. "Je hebt nog helemaal niks gezien!"

Andros Routes

Daar heeft ze een punt, ik ben inderdaad pas een paar uur op het eiland Andros - het meest noordelijke van de Cycladen, op anderhalf uur varen vanaf Athene. Ik kan me niet voorstellen dat het nog mooier wordt dan dit. Maar als er iemand is die er kijk op heeft, is het Olga Karayiannis, initiatiefnemer van Andros Routes, een vrijwilligers-organisatie die de afgelopen jaren het netwerk van historische voetpaden op Andros voor een deel opnieuw toegankelijk heeft gemaakt.
We waren net bij de Sariza-bron, een van de talloze bronnen op het eiland, waar je je drinkfles kunt vullen met water dat op het vasteland in supermarkten wordt verkocht. Olga nam ons mee naar een smal voetpaadje dat een eindje verder het dorp uit liep. Een paadje van niks, je moet het weten, maar als je het volgt, kom je dus op deze goddelijke plek, halverwege een serie stroompjes, watervallen en poelen die met elkaar in verbinding staan.
En het zijn precies de plekken die ontsloten worden door Andros Routes, de oude, historische voetpaden die tientallen jaren niet gebruikt werden, omdat iedereen zich alleen nog maar per auto verplaatste, maar die nu weer aan de vergetelheid zijn ontrukt en onder het onkruid vandaan zijn geschoffeld, en zo goed bewegwijzerd met gele bordjes dat er zelfs een Europees certificaat voor werd uitgereikt.
Maar dat is niet het belangrijkste. Het is een geheim Andros, wat je ontdekt als je wandelt, zegt Olga, als we op een terras met de kaart op tafel een lijstje maken van wat volgens haar de allermooiste routes zijn. "Het is een wereld waar je van een afstandje letterlijk overheen kijkt."
Route nummer acht moeten we natuurlijk gaan zien, met de bruggen en langs wat kleine dorpen, echt heel mooi. Nummer 6 bij Kato Paleopoli ook, dan kijk je over zee. En nummer 14, langs de watermolens - ze zal straks Yiannis even bellen of hij van de week een stukje mee kan lopen. En wacht, route 15 bij Agios Petros, daar heb je zulk prachtig uitzicht, maar we moeten natuurlijk óók naar…Dan hapert ze en staart besluiteloos naar de kaart. Kennelijk is het te veel.
Nou ja, we gaan gewoon op pad. Ik krijg een snoeischaartje mee. Als er onkruid over de routebordjes groeit, kan ik dat dan misschien meteen wegknippen?

Op pad met Yiannis

Een paar dagen lopen we kriskras over het eiland. Route hier, stukje route daar. Zoals je in een snoepwinkel ook álles even wilt proberen. De snoeischaar is mijn beste vriend. Niet dat er zo vreselijk veel te snoeien valt, maar ik houd van het idee dat ik wat bijdraag aan het onderhoud van de paden. Dat ik wat terugdoe voor al dat moois, want wat is het gemakkelijk om, net als Olga, verliefd te worden op Andros. Het eiland is precies groot genoeg om pittige wandelingen mogelijk te maken, maar toch afgeperkt om je niet helemaal verloren te voelen. En hoewel het rustig is, is het nooit eenzaam. >

Xxxxx

De oude voetpaden zijn aan de vergetelheid ontrukt en onder het onkruid vandaan geschoffeld

Er zijn altijd sporen van bewoning. Muren vooral. Overal muurtjes. Mijn hemel, wat hebben mensen veel muurtjes gebouwd in de loop van de geschiedenis. Niet alleen om hun eigen terreintjes af te bakenen, maar ook om te zorgen dat de vruchtbare aarde niet wegspoelt. Van een afstandje lijken de heuvels soms wel overdekt met ribcord.
En dan komt Yiannis in beeld. Yiannis Tridimas, geboren op Andros. In de jaren 50 als kind met het gezin naar Athene verhuisd, daarna in Engeland gaan wonen als docent werktuigbouwkunde. Na zijn pensioen kwam hij terug en nu is hij een van de *route angels*, hij heeft een van de oude paden opnieuw toegankelijk gemaakt en treedt af en toe op als gids.
Yiannis adopteerde het voetpad van Agios Stathis naar Amolochos, omdat het een gebied is uit zijn jeugd. Als kind liep hij hier bijna elke week met de ezel om zakken graan naar de watermolens te brengen. Daar lopen we. Yiannis voorop, ik erachteraan, over de smalle paden.
"Ach," zegt hij halverwege een heuvel. "Op een dag kwam ik bij deze bocht en een van die zakken scheurde. Al het graan stroomde op de grond, ik huilen natuurlijk, ik was nog maar klein. Gelukkig kwam de vrouw van de molenaar eraan; ze hielp me met oprapen." Hij glimlacht. "Nog steeds, als ik hier langskom, moet ik daaraan denken."
De watermolens zijn nu ruïnes, maar met zijn kennis van nu verbaast hij zich over hoe elegant het mechaniek werkte ("Kijk, waterleidingen waren gemaakt van de takken van de moerbei.") en hoe goed er gebruik werd gemaakt van natuurlijke hulpbronnen ("De molenaars werkten samen om het water te reguleren, zodat de molens optimaal werkten."). Ik volg Yiannis langs de vervallen watermolens, tussen de bomen door, dan een stukje omhoog door het open veld, dan langs een riviertje door een kloof.
Hij vertelt, vertelt, vertelt. Over dat huis verderop, over de mensen die er vroeger woonden. Over hoe hij terugkeerde naar het eiland, en dat zijn kinderen nu hier in de vakanties komen. Over het onderhoud van het pad, hoe lastig het soms was om het weer vrij te maken - want ik loop hier dan wel stoer te doen met mijn snoeischaartje, maar Yiannis ging dus gewoon tekeer met een zaag.

>

Xxxxx

Je ziet het water, je voelt het, je hóórt het ook. Het zachte ruisen, het kabbelen, het druppelen

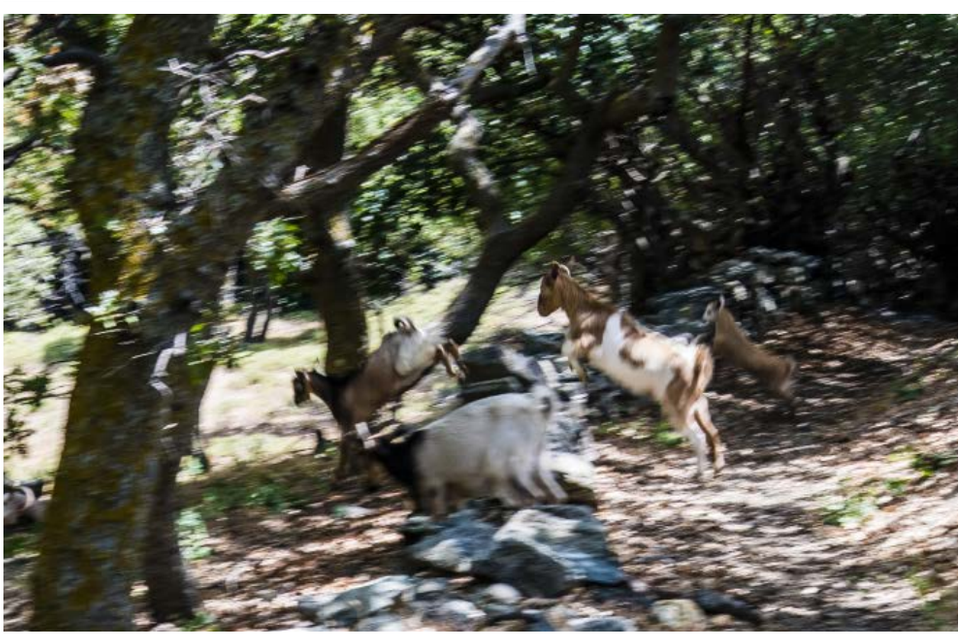

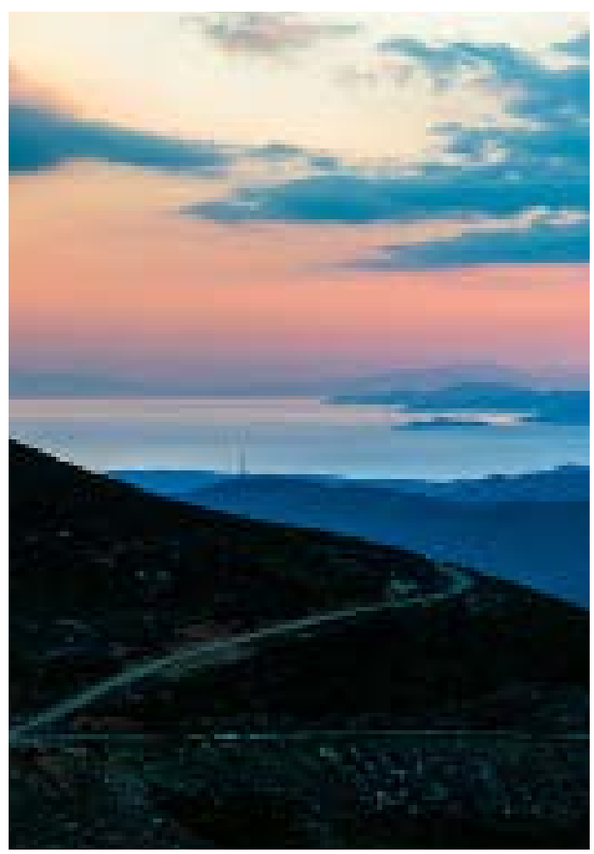

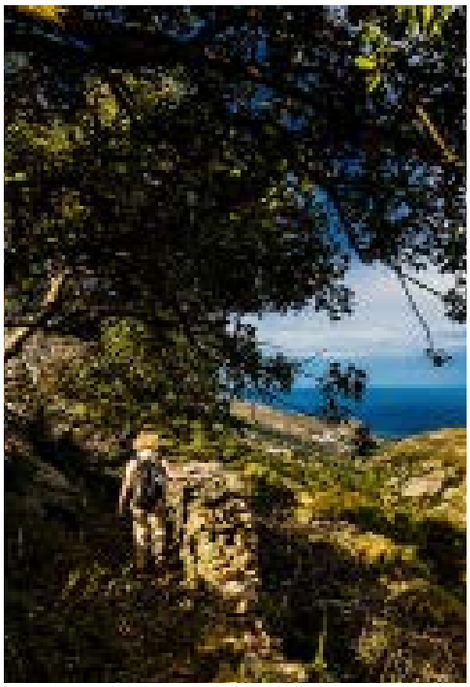

Xxxxx

"Hier moet je even bukken," zegt hij bij een overhangende tak. "Deze moet eigenlijk weg, maar ik vind het zonde om 'm door te zagen." Yiannis, een man die nooit zijn evenwicht verliest, tenzij voor de lol.
"Zullen we pauzeren?" vraag ik even later. We lopen tussen grijze rotsen, overal staan roze bloemen in bloei, er kabbelt een riviertje doorheen, het is weer een pláátje. We poedelen een tijdje op blote voeten door het lauwwarme water en ik bedenk dat het eigenlijk niet alleen het pad is dat Yiannis weer toegankelijk heeft gemaakt. Hij neemt je ook mee op zijn levenspad. En op het pad van de mensen die hem voorgingen, waar hij de verhalen nog van kent. Door de verhalen te vertellen, blaast hij de geschiedenis nieuw leven in, en geeft hij betekenis aan wat ik zie.

Het water van Andros

Ja, Olga had gelijk, toen ze die eerste middag zei dat ik nog niks had gezien. Er kwam nog veel meer moois dan die heldere, door rotsen omgeven poel van de eerste dag. Er zijn plekken waar je door een tunneltje van bomen loopt, om dan plotseling weer buiten te komen, in het licht. Een paadje dat omhoog voert door het bos, tot een punt waar je plotseling uitzicht hebt op een vallei met de zee in de verte.
Maar toch zijn het elke keer de plekken met water waar ik het gelukkigst van word. Op de ferry vanuit Athene had ik nog wat mistroostig naar het eiland gekeken ('wat een dorre, droge boel, dat wordt nog wat'), maar van een afstandje zie je de geheime kloven en dalen niet, waar water is, en schaduw. Alsof je door die overhuifde paadjes een geheime wereld binnengaat. Logisch, eigenlijk. Voetpaden hebben een andere logica dan asfaltwegen. Als je vroeger naar het volgende dorp ging lopen, nam je de kortste, maar ook de prettigste route. Door de kloof, langs het water, in de schaduw van bomen.
Dat water is ook wat Andros uniek maakt. Het verhaal gaat dat een Griekse koning in de heuvels van Evia een zilveren drinkbeker in een bron liet vallen en dat die beker er later op Andros uitkwam. Geologen onderzochten ondergronds aardlagen, er is een soort wet van de communicerende vaten waardoor er op het vasteland druk wordt uitgeoefend en het water op Andros uit alle hoeken en kieren en gaten stroomt.
Langs het pad liggen soms dikke waterslangen, want mensen halen hun eigen water rechtstreeks uit de bronnen. Je komt altijd wel langs een kraantje waar je je waterfles kunt vullen. Er zijn stroompjes en irrigatiekanalen. Je ziet het water, je voelt het, je hóórt het ook. Het zachte ruisen, het kabbelen, het druppelen.
Komt het daardoor dat ook míjn gedachten ineens een uitweg vinden naar buiten? Normaal ben ik vrij stil. Ik ben niet degene die praat, ik ben degene die vragen stelt. Maar nu? Ik blijf maar kletsen. Over alles. (De fotograaf vindt dat niet erg - later zal hij zeggen dat hij niet eens echt luisterde, hij was zelf bezig met wat hij zag, met zijn eigen beslommeringen.)
Uit alle hoeken en gaten van mijn bewustzijn komen herinneringen boven. Als illustratie van die mooie uitspraak van schrijfster Rebecca Solnit, 'dat de geest ook een soort landschap is, en dat lopen de manier is om het te doorkruisen'.
Terwijl ik hier en daar wat onkruid weghaal dat over een routebordje groeit, lijkt het alsof ook gedachten en herinneringen hun perspectief terugkrijgen. Herinneringen stollen, in de loop van de tijd, ze worden van hout, maar hier op Andros, onder de zachte tred van mijn voeten, worden ook herinneringen weer zacht.
Ach, de dingen die vielen, openscheurden, alles wat kapot ging.
Jij huilen, natuurlijk. Je was nog maar klein.

Door de verhalen te vertellen, blaast Yiannis de geschiedenis nieuw leven in, en geeft hij betekenis aan wat ik zie

Een rechte lijn

Ik las een anekdote over de Inuit, die, als ze héél kwaad zijn, gewoon woedend het huis uit lopen. Ze nemen een stok mee en ze blijven lopen, lopen, lopen, in een rechte lijn door het landschap, net zolang tot hun woede minder wordt. Op de plek waar ze hun boosheid los kunnen laten, zetten ze de stok in de sneeuw, als een getuige van hoe groot hun woede was, en lopen dan terug naar huis.
Zo'n prachtig beeld vind ik dat. Het past ook bij de emotie woede. Woede loop je eruit in een rechte lijn, in een leeg, ijzig landschap. Maar wat doe je met al die andere emoties en gebeurtenissen? Die vormen vaak zo'n onontwarbare kluwen dat je denkt: laat maar. We gaan door! Maar hier op Andros, al wandelend, door dit grillige, afwisselende landschap, is het alsof je langs de paden van herinnering die kluwen langzaam ontwart.
Je hoeft je er niet eens bewust van te zijn, het gebeurt gewoon. Je verbindt je herinneringen aan het landschap en zo kun je ze achterlaten, ordenen, overdenken.
Je kunt dingen wegsnoeien, maar als je wilt kun je overhangende takken ook gewoon zo láten. (Dank je, Yiannis!)
Ik snap nu waarom Olga haperde, toen ze, over de kaart gebogen, haar best deed om de mooiste routes voor me op een rijtje te zetten. Wandelen over de oude paden gaat niet over de plekken met het mooiste uitzicht. Je levenspad is immers ook geen aaneenschakeling van hoogtepunten. Soms keer je terug in herinnering naar iets waarvan je je pas achteraf realiseert hoe bijzonder het was - en vaak zijn dat alledaagse momenten. Wat zijn de dingen die je je herinnert? Wat zijn de belangrijkste dingen die mensen zich over jou zullen herinneren? Misschien die keer dat je een kind hielp, om een zak graan terug op een ezel te sjorren.
Er komt een moment dat je niet meer denkt, dat je alleen maar loopt, over die overhuifde paadjes, langs het water, bergop, heuvel af. Al die gedachten. Je hoeft ze niet meer te hébben. Je kunt ze toelaten, bekijken, ze voorbij laten gaan.
Panta rhei, schreef de Griekse filosoof Heraclitus.
Alles stroomt.

De echo van je voetstap

Op Andros is nu zo'n 160 kilometer wandelpaden bewegwijzerd. Dat lijkt veel, maar het is een fractie van het oorspronkelijke netwerk. Ik zag een luchtfoto van een eiland bij nacht, waarop de oude voetpaden ingetekend waren als lichtgevende, kronkelige lijntjes, een fijn vertakt netwerk dat alle hoeken en gaten van het eiland omvatte. Alsof het eiland een orgaan was, en de wandelpaden de haarvaten waardoor het bloed naar alle cellen stroomde om ze van zuurstof te voorzien. Ik kon niet ophouden ernaar te kijken. Het was op dat moment dat ik me realiseerde dat het wandelen over oude paden niet alleen gaat over lekker lopen, over je gedachten ordenen of genieten van de natuur. Het gaat ook over het landschap, en over hoe mensen zich daarmee verbinden. Door te wandelen maak je deel uit van het landschap, maar je gaat er ook een band mee aan. En daarmee ook met de mensen die honderden jaren hebben gewerkt om de muurtjes te bouwen, de paden aan te leggen, het cultuurlandschap te onderhouden. De voetpaden zijn de bloedvaten van het eiland, en door ze te belopen houd je in zekere zin het landschap in leven.
Dat geldt niet alleen voor Andros. Dat geldt voor álle oude paden.
Eiland, herinneringen, geschiedenis, landschap. Hoe langer ik loop, hoe meer ik me realiseer dat op de een of andere manier, een manier waar ik niet echt mijn vinger op kan leggen, maar die ik wel vóel, al die zaken met elkaar verbonden zijn. Dat ik, al wandelend, ook verbonden ben - met het eiland, met het verleden, met mezelf,

maar ook met de mensen in wiens voetsporen ik letterlijk loop. Alsof je in het ritme van je voetstap de echo hoort van al die generaties die hier vóór je liepen op dit pad. Andros. Betekent dat niet ook 'mens'?
'Ieder mens is een eiland,' schreef Kipling, 'we schreeuwen leugens naar elkaar over zeeën van misverstand.' Maar dat klopt niet. We zijn geen eilanden. We staan niet op onszelf. Ten diepste zijn we met elkaar verbonden, in evenwicht, we zijn deel van een continent. (Vrij naar John Donne).

De brug

Op de laatste dag, als Olga ons ergens aan het eindpunt van een route heeft opgepikt en we op de terugweg zijn naar Chora, zet ze vlak na een bocht in de weg plotseling haar jeep in de berm. "Kom," zegt ze, "ik wil je wat laten zien."
Ze gaat ons voor de helling af, tussen de bomen door en ik laat me gaan, half vallend, half glijdend over de dorre bladeren.
"Ik zie niks," zeg ik nog - en dan plotseling zie ik iets. Beneden, in de schaduw van de bomen, niet zichtbaar vanaf de weg. Een ruïne? Nee, het is een brug. Een grote, stenen brug, begroeid met mos, maar verder intact. Hier moeten vroeger duizenden mensen zijn langsgekomen. Met karren. Te voet. In de schaduw van de hoge bomen, diezelfde bomen die nu de brug aan het zicht onttrekken als je boven op de asfaltweg staat.
We zitten daar een tijdje. We lopen wat rond. In de toekomst wordt deze plek misschien ook opgenomen in een wandelroute, maar nu, op dit moment, is het nog een geheime plek. Een plek waar tijd niet bestaat. Waar de verhalen van vroeger in de lucht hangen, wachtend op iemand die luistert.

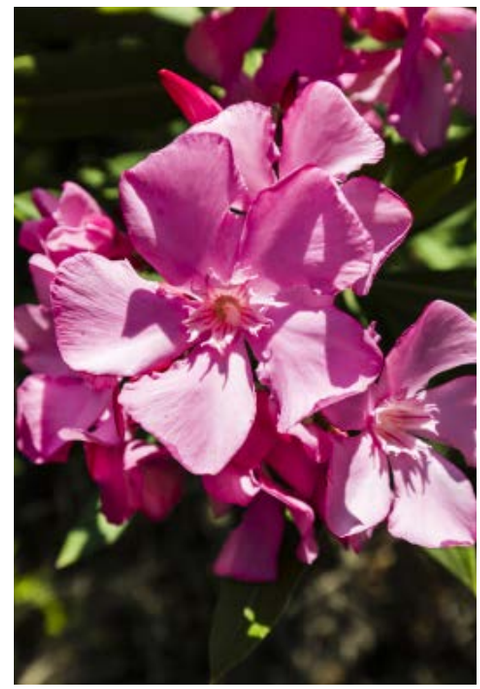

Informatie:
- ***androsroutes.gr***
- ***snp.nl***
- **Rebecca Solnit, 'Wanderlust', Granta Books**